

TIDSKRIFT FÖR POLITISK FILOSOFI
NR 1 2022 | ÅRGÅNG 26

Bokförlaget THALES

→ NIMBY-PROBLEMATIK OCH
RÄTTIGHETSKONFLIKT VID LOKALISERING
AV VINDTURBINER OCH KÄRNREAKTORER

Lars Löfquist

1 Introduktion

ETT ÅTERKOMMANDE TEMA i miljö- och energifrågor är lokala medborgares negativa reaktioner på beslut som ger fördelar, allmänna nyttor, för många medborgare, men nackdelar för de lokala medborgarna. Detta benämns ofta som »Not In My Backyard», NIMBY-problematik eller situationer med NIMBY-anspråk. Anspråk av detta slag uppfattas ofta som viktiga för lokala medborgare. Men de kan även vara relaterade till moraliska rättigheter som exempelvis rättigheten att bestämma över sin egendom, att inte utsättas för skada och att samråda i beslut. Som rättigheter får dessa anspråk en moralisk betydelse som gör att de ej kan ignoreras utan måste relateras mot andra personers rättigheter.

Den här artikeln kommer att behandla följande frågeställning: hur ska vi förstå och hantera rättighetskonflikter mellan två grupper av medborgare som båda är negativt inställda till lokaliseringen av vindkraftverk eller kärnkraftverk? Frågan innefattar det övergripande samhällsintressets behov att lösa olika problem men förutsätter att samhällsintressen ytterst handlar om att väga olika gruppers anspråk mot varandra. Hur man än ser på vindkraft eller kärnkraft måste dessa anläggningar lokaliseras någonstans och kommer att påverka en lokal grupp av individer. Samhällets intresse kommer därmed i praktiken också att handla om direkta konflikter mellan olika lokala grupper som motsätter sig hur detta intresse ska mötas. Oberoende om grupperna riktar sitt motstånd direkt mot varandra eller mot staten är det en konflikt där de alla tre är parter och där någon part riskerar att förlora.

Analysen kommer att utföras i följande ordning. Det andra avsnittet beskriver några etiskt relevanta huvudaspekter kring den för Sverige relevanta nyetableringen av vindkraft och kärnkraft. Det tredje avsnittet beskriver NIMBY-problematik i större detalj och argumenterar för att vi kan förstå denna problematik som en

konflikt mellan rättigheter. Det fjärde avsnittet analyserar och beskriver olika lösningar på rättighetskonflikter. Det femte avsnittet analyserar NIMBY-anspråken som en rättighetskonflikt med fokus på lokaliseringen av vindkraft och kärnkraft. Det sjätte avsnittet är slutsatsen där jag noterar att det inte är rättighetskonflikten i sig som är intressant utan hur man förhåller sig till den förlorande parten. Hur man hanterar denna restplikt handlar ytterst om hur personer behandlas som fullvärdiga samhällsmedborgare.¹

2 Vindkraft och kärnkraft

TRE TYPER AV elproduktion dominerar det svenska elsystemet: kärnkraft, vattenkraft och vindkraft. Den totala produktionen av el i Sverige 2018 uppgick till 160 TWh fördelat på 66 TWh kärnkraft, 62 TWh vattenkraft och 17 TWh vindkraft (Energimyndigheten 2020: 12–13).

Den framtida sammansättningen av det svenska elsystemet kommer sannolikt att förändras och vi behöver därmed också få en uppfattning om hur det kommer att ske. Statliga Energimyndigheten tillhandahåller ett antal scenarier för elproduktionen fram till 2050. Enligt dessa kommer vindkraften byggas ut till mellan 64 TWh och 126 TWh (Energimyndigheten 2021: 60). Det motsvarar en utbyggnad på mellan 370 % och 740 % i jämfört med 2018. Samtliga scenarier utgår från att tre kärnkraftsreaktorer livstidsförlängs. Scenariot *Elektrifiering* antar att upp till fyra nya reaktorer kan tillkomma från 2045 (Energimyndigheten 2021: 8). Kärnkraften kommer därmed tillföra mellan 28 TWh upp till 60 TWh år 2050 (Energimyndigheten 2021: 59–60). Vattenkraften bibehålls och antas generera 68 TWh 2050 i samtliga scenarier (Energimyndigheten 2021: 59). Resten av denna artikel kommer att fokusera på vindkraft eftersom den förväntas expandera kraftigt samt kärnkraft eftersom denna teknik är associerad med risk för olyckor och ansvaret för framtida generationer.

En ökning av energiproduktion från vindkraft behöver inte innebära fler vindturbiner eftersom storleken på vindturbinerna ökar över tid (Energimyndigheten 2021: 60–62). Samtidigt kom-

mer varje enskild vindturbin få en större påverkan på medborgares närmiljö. Utbyggnad av vindkraft kännetecknas av omfattande landarealer och möter potentiell NIMBY-problematik i många enskilda fall. Problematiken rör i huvudsak hur etableringen sker samt hur vindkraften påverkar människors upplevelse av landskapet (Anshelm och Simon 2015: 1551–1552).

Kärnkraften kännetecknas av dels risken för någon typ av haveri, exempelvis en härdsmälta, dels risken för sabotage. I båda dessa fall skulle det kunna ske radioaktiva utsläpp som riskerar få stor negativ inverkan på människors hälsa och göra vissa områden oboeoliga i flera årtionden. Utöver detta måste det användas kärnbränslet förvaras isolerat under en lång tidsperiod för att skydda framtida generationer mot radioaktivitet. Kärnkraftens NIMBY-problematik innefattar främst hur de lokala invånarna ser på risken för utsläpp av radioaktiva ämnen (Uji, Prakash och Song 2021; Anshelm och Simon 2015: 1552).

3 Etiska dimensioner av Not In My Backyard-problematik

ETT SÄTT ATT förstå NIMBY-anspråk är att det handlar om en viss typ av påståenden. Feldman och Turner (2014: 105) betraktar dessa påståenden som en preferensrankning. NIMBY-anspråk handlar om hur en person skulle jämföra alternativa resultat. Denna preferensrankning kan utökas genom att inkludera andra dimensioner som kompensation och samtycke. Den första preferensen skulle då kunna vara att X placeras någon annanstans men den andra preferensen är att X placeras på min bakgård och jag får ersättning och har möjlighet att acceptera eller inte acceptera placeringen. Samtycke kan anta flera former och på olika nivåer och ha betydande konsekvenser. Esaiasson (2014: 193) menar dessutom att lokalisering av anläggningar blir en svår uppgift om medborgarna har chansen att uttrycka sina preferenser för alla förändringar i sin omgivning.

NIMBY-påståenden kan ses som omoraliska eftersom gruppen som gör dem kan stå i vägen för en stor samhällsnytta. Enligt ett utilitaristiskt perspektiv är det möjligt att motivera att placera en

vindturbin i ett specifikt område eftersom denna typ av kraftteknik kommer att ge el med låga koldioxidutsläpp vilket gynnar många människor (Hermansson 2007: 25). Om den totala nyttan, preferenstillfredsställelsen eller njutningen, är högre än de negativa reaktionerna från alla som ogillar vindturbinen finns det en moralisk skyldighet att bygga turbinen. Problemet är att vissa människor kan undvika alla negativa effekter men samtidigt ta del av de goda effekterna. Det är också möjligt att motståndarna till vindturbinen lidit av tidigare effekter, vilket minskar anklagelsen för omoral. Kort sagt, det kan finnas begränsningar för utilitaristiska aggregeringar på grund av särskilda skydd för individer, exempelvis rättigheter (Hermansson 2007: 31).

NIMBY-påståenden kan också ses som irrationella. De som avvisar en lösning som skulle gynna alla medborgares långsiktiga preferenser förefaller även motarbeta sina egna preferenser. Det kan dock finnas olika syn på vad som är samhällets preferenser och hur de ska viktas i relation till grupp-specifika preferenser. En NIMBY-situation innefattar ofta både en fördelning av något positivt och en fördelning av något negativt som påverkar en viss grupp. Det kan därmed vara rationellt att vara för fördelningen av det positiva men att vara mot fördelningen av det negativa i de fall som man själv påverkas. Exempelvis kan alla acceptera fördelen med vindturbiner, men det betyder inte att en person behöver vara glad om vindturbinen hamnar på hans eller hennes gårdsplan (Hermansson 2007: 25–26).

Utifrån dessa iakttagelser argumenterar Feldman och Turner (2014: 107–108) för att vi måste fastställa villkoren för välgrundade NIMBY-omdömen. Några förslag där NIMBY-anspråk kan vara etiskt försvarbara är följande. När gruppen eller individen som gör NIMBY-påståenden har lidit tidigare orättvisor. När det finns andra alternativa platser som är lika bra. När det inte finns tillräcklig kompensation för att kompensera negativa effekter. När personer eller individer som gör NIMBY-anspråk inte har haft möjlighet att delta i beslutsprocessen. Utifrån detta är det tydligt att det kan finnas legitima moraliska bekymmer bakom NIMBY-anspråk och att det inte endast handlar om vad man föredrar.

Hur går vi då vidare för att hantera en situation där två specifika grupper reser NIMBY-anspråk? Två grupper av lokala medborgare har intresse av att det inte lokaliseras en vindpark eller ett kärnkraftverk i deras närhet. Men alla medborgare har också intresse av att undvika effekter av klimatförändringar. Intressena måste därmed vägas mot varandra. Ett förslag är att se frågan som främst en konflikt mellan olika rättigheter och analysera hur sådana konflikter kan lösas. Rättigheter fångar upp viktiga moraliska dimensioner. Att göra anspråk på att ha en rättighet är ett större anspråk än att endast ha vissa intressen. Att se NIMBY-anspråk utifrån detta perspektiv tar därmed hänsyn till den vikt som medborgarna tillskriver sina anspråk. Därtill ger rättighetsperspektivet en begreppsapparat för att även förstå och lösa upp NIMBY-problematik.

4 Rättigheter och rättighetskonflikter

EN INFLYTELSERIK FÖRSTÅELSE AV rättigheter tillhandahålls av Dworkin. Han definierar rättigheter enligt följande:

Individual rights are political trumps held by individuals. Individuals have rights when, for some reason, a collective goal is not a sufficient justification for denying them what they wish, as individuals, to have or to do, or not a sufficient justification for imposing some loss or injury upon them. (Dworkin 1977: xi)

Detta innebär att rättigheterna kan skydda individen mot handlingar som kan skada dem i allmänhetens intresse. Dworkin hävdar att det finns två grunder för dessa rättigheter. Idén om mänsklig värdighet som innebär att det finns sätt att behandla människor som är oförenliga med att behandla dem som fullvärdiga medlemmar av gemenskapen. Den andra är idén om politisk jämlikhet, att svagare medlemmar i en politisk gemenskap har rätt till samma omsorg och respekt som starkare medlemmar (Dworkin 1977: 198–199).

Rättigheter kan vara i spänning med varandra och därför behövs ett systematiskt sätt att hantera detta som är beroende av hur man ser på rättigheternas moraliska betydelse. Enligt en position är rättigheter *prima facie* viktiga och enligt en annan är de absoluta

(Sundman 1996: 45–46). Ett sätt att se på konflikter mellan olika etiska plikter som också är relevant för diskussionen om olika rättigheter försvaras av Ross. Ross (1930: 19–31) menar att plikter ska ses som *prima facie* viktiga och att de alltid bör ses som moraliskt relevanta även om de ibland inte väger tyngst. Enligt denna förståelse av rättigheter är de alltid moraliskt viktiga men ibland kan de övertrumpas av varandra eller av andra överväganden. Som alternativ till att förstå rättigheter som *prima facie* viktiga menar Finnis (1980: 224–225) att vi också bör tala om absoluta rättigheter där vissa normer är okränkbara och aldrig kan åsidosättas av andra överväganden eller rättigheter.

Hur kan då en rättighetskonflikt lösas? Jag kommer att fokusera på tre alternativ, hierarkisk ordning av rättigheter, specifikation av rättigheter och andra moraliska överväganden.

4.1 Hierarkisk rättighetsordning

VISSA RÄTTIGHETER KAN vara viktigare än andra. En konfliktsituation kan lösas genom att identifiera den rättighet som är viktigast i konflikten. Exempelvis hävdar Dworkin att den viktigaste rättigheten en individ har är att behandlas med lika omtanke och respekt av staten. En person bör behandlas på samma sätt som andra i de politiska beslut som ger upphov till en specifik distribution. Men i vissa fall kan det också innefatta en rätt till likabehandling, då en person får tillgång till samma fördelar och möjligheter som andra (Dworkin 1977: xii, 272–273).

Huvudutmaningen för en hierarkisk ordning är att det inte är uppenbart vilken rättighet som är mer grundläggande. Dworkins förslag kan ställas mot Nozicks rättighetsteori. Nozick förstår rättigheter som begränsningar för vad som är legitima handlingar och mål. Vissa åtgärder är felaktiga eftersom de inkräktar på personers rättigheter. Dessutom hävdar han att den mest grundläggande rättigheten är en persons ägande av hennes kropp, förmågor och de ägodelar som hon utvecklat eller förvärvat genom interaktion med andra. Dessa rättigheter bör respekteras om vi vill behandla personer som kapabla att själva bestämma hur de ska leva sina liv (Nozick 1974: 48–50).

4.2 Specifikation av rättigheter

EN ANDRA STRATEGI innebär att alla rättigheter specificeras så att de inte hamnar i konflikt. En konflikt mellan exempelvis rättigheten till en opartisk rättegång och rättigheten till att säga vad man vill kommer att försvinna när vi överväger dessa två rättigheters innehåll och omfång. Yttrandefrihet kan beskrivas så att en person inte har rätt att säga vad hon vill om en person som hon befinner sig i en juridisk konflikt med. Yttrandefriheten är här kringskuren för att säkerställa att ryktesspridningar eller annan falsk information inte påverkar rättegången. Den uppenbara konflikten är därmed löst (Rice 2003: 540, 545).

En första utmaning med denna position är att det är osannolikt att alla rättigheter kan specificeras så att alla konflikter utesluts. En andra och mer grundläggande utmaning för denna position är att den gör rättigheter beroende av andra överväganden. Vi måste titta på fallet för att avgöra om det faktiskt finns en rättighet eller inte. Rättighetskonflikterna kan helt enkelt vara missförstånd. Men detta minskar vikten av rättigheter som just ofta ses som viktiga delar i resonemanget om moraliska frågor (Rice 2003: 548).

En tredje utmaning är restplikter. Specifikation förutsätter en dikotomi där man efter en analys av situationen kommer fram till att endast en part faktiskt har en rättighet och den andra parten inte längre har några moraliska anspråk. Men detta verkar oförenligt med idén om *prima facie*-rättigheter där rättigheter kan kvarstå även om andra rättigheter ses som mer betydelsefulla. Specifikation kan inte förklara varför vi ofta anser att det är moraliskt påbjudet att kompensera människor vars rättigheter övertrumfas av andra rättigheter (Rice 2003: 550). Peterson och Hansson hävdar dessutom att restplikter innebär starkare anspråk än endast kompensation. Det kan innefatta skyldigheter att kommunicera vad som har hänt, förbättra hur man hanterar en händelse, söka kunskap om hur man undviker problem i framtiden och att förändra aktörers attityder (Peterson och Hansson 2004: 270–271). I resten av resonemanget kommer jag dock främst fokusera på kompensation och inte på dessa andra anspråk.

4.3 Andra moraliska överväganden

DENNA STRATEGI HÄVDAR att rättigheter är viktiga men att det kan finnas konkurrerande moraliska krav som när de når en viss tröskel överträffar rättigheterna. Det finns icke-aggregerande system för vägning av rättigheter i förhållande till andra överväganden.

Jarvis Thomson försvarar en icke-aggregerande tröskelsteori. Huvudidén är att inte alla andra moraliska krav kan övertrumfa en individs rättigheter, det krävs att dessa krav har en viss tyngd (Jarvis Thomson 1990: 149–175). Hon menar att: »[...] it is permissible to infringe a claim – that is, permissible to fail to accord the claim – if and only if sufficiently much more good would come of infringing it than would come of not infringing it» (Jarvis Thomson 1990: 149). Den icke-aggregerande avvägningen mellan konkurrerande moraliska krav utvecklas med hjälp av intuitiva svar på exempel. Ju värre överträdelsen är för rättighetsinnehavaren, desto högre är tröskeln för godtagbara överträdelser. Detta kan, till exempel, leda till slutsatsen att det aldrig är moraliskt acceptabelt att tortera en person för att minska risken för en terrorattack. Det kan dock vara fullt acceptabelt att hålla personen isolerad och ljuga för honom så att personen ger viktiga upplysningar (Jarvis Thomson 1990: 174–176).

Utmaningen med denna strategi är att den riskerar att underminera rättigheterna och i stället komma nära en utilitaristisk vägning av motstridiga intressen. Om rättskonflikter ändå skulle lösas av andra överväganden är det rimligare att direkt fokusera på dessa än att gå omvägen via rättighetsanspråk (Rice 2003: 543).

5 Rättighetskonflikter i situationer med NIMBY-problematik

DETTA AVSNITT KOMMER att analysera NIMBY-situationer utifrån olika strategier för att hantera rättighetskonflikter. Ansatsen är att det är relevant att förstå dessa situationer som konflikter mellan rättigheter och att en lösning av rättighetskonflikten kan ge insikt i hur vi även förstår och löser NIMBY-problematik generellt. Själva rättighetskonflikten inkluderar tre olika rättigheter, rättigheten att samråda i demokratiska beslut, rättigheten till sin egendom samt rättig-

heten att inte utsättas för skada. Jag kommer att fästa speciell vikt vid hur olika positioner hanterar restplikter mot den förlorande parten.

5.1 Hierarkisk rättighetsordning

FÖR DWORKIN ÄR den centrala aspekten av konflikten lika omtanke och respekt. Om det visar sig att lokala medborgares uppfattningar har beaktats på samma sätt som alla andra medborgares uppfattningar, kan det vara motiverat att etablera antingen ett vindkraftverk eller en kärnreaktor. Dworkins ståndpunkt pekar på vikten att inkluderas i den politiska processen men är också öppen för beslut som kommer att gå emot lokala medborgares intressen och preferenser. Men den grundläggande jämlikheten är fortfarande relevant vilket skulle kunna innefatta en restplikt att exempelvis erbjuda kompensation.

För Nozick är den centrala frågan ägandet. Vi bör dock notera att NIMBY-anspråk inte behöver handla om juridiskt ägande. Motstånd mot en vindpark eller ett kärnkraftverk grundas i verkliga eller upplevda hot mot samhället och inte bara den egna egendomen. Nozicks perspektiv skulle dock inte ta hänsyn till detta. Om NIMBY-anspråken är baserade på äganderätt till en viss plats, måste det respekteras av staten. Så länge de lokala medborgarna har denna äganderätt och motsätter sig etablering så finns det inget utrymme för staten att välja den ena eller den andra platsen. Men i de fall då anläggningen byggs på allmän mark finns det inga direkta ägandanspråk som kan resas mot projektet.

Det kan även finnas indirekta effekter som minskar värdet av en egendom och/eller riskerar människors hälsa. Det är dock svårt att se hur betydelsefulla sådana indirekta effekter och risker kan vara för Nozick. Om man inte kan nyttja sin egendom på grund av oväsen eller att faktiska utsläpp försämrar människors hälsa så sker tydliga inskränningar av rättigheterna. Men lokaliseringen av vindturbiner och kärnreaktorer handlar om synen på landskapets estetik eller risken för radioaktiva utsläpp och inte om faktiska utfall. Både den estetiska upplevelsen av ett landskap och synen på acceptabel risknivå är subjektiva och kan svårligen matchas till en specifik rättighet (McKerlie 1986). Utifrån Nozicks position finns ingen restplikt.

5.2 Specifikation av rättigheter

SOM NOTERAS OVAN berör rättighetskonflikten alla medborgares legitima anspråk på omtanke och respekt samt vilket sätt detta innefattar en rättighet att inkluderas i demokratiskt beslutsfattande. Enligt en stark syn på medbestämmande borde lokalbefolkningen ha en rättighet att lägga in veto mot oönskade etableringar. Det vill säga att i enighet med Dworkin använda rättigheter som »trumpf». Ett argument mot ett sådant veto är att lokala medborgare inte bör ses som direkta beslutsfattare. Det är deras folkvalda representanter som deltar och beslutar i enighet med sitt politiska mandat. Medborgarna kan istället visa sina politiska uppfattningar under nästa val och rösta mot dem som beslutat för eller emot en etablering. Med detta resonemang har ingen lokal grupp veto i etableringsfrågor utan samråd innefattar endast ett indirekt deltagande i processen. Så länge deltagande säkerställs finns därmed inte längre någon rättighetskonflikt.

Problemet med ovanstående resonemang är att den förlorande sidan inte anses ha några krav på ersättning, i alla fall inte på grund av att deras rättighet kränks. Om båda grupperna av lokala medborgare är ovilliga att bo bredvid en vindkraftpark eller ett kärnkraftverk och staten bestämmer att anläggningen ska ligga i en grups närområde får en grupp alla sina önskemål helt tillgodosedda, ingen lokalisering, medan den andra gruppen har fått sina önskemål helt frustrerade, lokalisering. Båda grupperna fick samråda men en grupp kvarstår med de negativa konsekvenserna av beslutet. Om specifikation av omtanke och respekt leder till detta resultat så är det inte förenligt med idén om restplikter, att den förlorande sidan fortfarande har legitima moraliska anspråk som bör bemötas. Betydelsen av dessa restplikter torde accelerera i takt med nyetablering av anläggningar, något som berör utbyggnaden av vindkraften mer än kärnkraften.

5.3 Andra moraliska överväganden

DET FINNS I alla fall två argument som kan lyftas mot etablering av en ny anläggning som är tydliga NIMBY-anspråk men som inte bygger på ett rättighetsperspektiv: 1) Klar motvilja från lokalsam-

hällets medborgare. 2) Redan genomförda etableringar i närområdet. Den lokala folkviljan handlar om vikten av demokratiskt självbestämmande som anpassas till medborgarnas önskemål. Redan gjorda etableringar handlar om de konsekvenser som redan påverkar de lokala invånarna. Det är anspråk som handlar om hur en stat bör fördela för- och nackdelar mellan medborgare vilket ytterst är en rättvisefråga.

De ovanstående argumenten ger tydliga skäl mot att lokalisera en vindpark eller ett kärnkraftverk i ett specifikt område. En hög grad av kompensation skulle kunna förändra medborgarnas preferenser men det är tydligt att vissa preferenser, som exempelvis för naturupplevelser eller avsaknad av vissa risker, inte går att kompensera med exempelvis mer pengar till kommunen. Att det redan sker omfattande etablering talar för att fortsatt etablering bör ske någon annanstans. I den terminologi som Jarvis Thomson använder innebär detta att tröskeln för fortsatt etablering höjs. Här finns ingen inneboende skillnad mellan vindkraft eller kärnkraft utan NIMBY-anspråkens moraliska betydelse ökar i takt med etableringens omfattning inom ett visst geografiskt område.

6 Slutsats

NIMBY-ANSPRÅK KAN ha en moralisk legitimitet eftersom de lyfter fram rättigheter eller andra moraliskt relevanta dimensioner. Men både hierarkisk rättighetsordning och specifikation av rättigheter har svårt att fånga upp möjligheten att medborgare både saknar en rättighet och har legitima moraliska krav som staten har en plikt att besvara. Diskursen om nyetableringen av vindkraft och kärnkraft skulle kunna påverkas positivt om man istället för att förstå lokalt motstånd som en NIMBY-situation eller en rättighetskonflikt främst förstår detta motstånd som en fråga om restplikter.

→

Lars Löfquist är docent i etik vid Teologiska institutionen, Uppsala universitet.

Not

1 Begreppet restplikt introducerades av Bernard Williams (1965: 113–114).

Referenser

- ANSHELM, JONAS OCH HAIKOLA SIMON (2015) »Power Production and Environmental Opinions – Environmentally Motivated Resistance to Wind Power in Sweden», *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 57, ss. 1545–1555.
- DWORKIN, RONALD (1977) *Taking Rights Seriously*, Harvard: Harvard University Press.
- Energimyndigheten (2020) *Energiläget 2020*.
- Energimyndigheten (2021) *Scenarier över Sveriges energisystem 2020*.
- ESAIASSON, PETER (2014) »NIMBYism – A Re-Examination of the Phenomenon», *Social Science Research*, 48, ss. 185–195.
- FELDMAN, SIMON OCH DEREK TURNER (2014) »Why Not NIMBY?», *Ethics, Policy & Environment*, 17 (1), ss. 105–115.
- FINNIS, JOHN (1980) *Natural Law and Natural Rights*, Oxford: Clarendon Press.
- HERMANSSON, HÉLÈNE (2007) »The Ethics of NIMBY Conflicts», *Ethical Theory and Moral Practice*, 10 (1), ss. 23–34.
- JARVIS THOMSON, JUDITH (1990) *The Realm of Rights*, London: Harvard University Press.
- MCKERLIE, DENNIS (1986) »Rights and Risk», *Canadian Journal of Philosophy*, 16 (2), ss. 239–251.
- NOZICK, ROBERT (1974) *Anarchy, State, and Utopia*, New York: Basic Books.
- PETERSON, MARTIN OCH SVEN OVE HANSSON (2004) »On the Application of Rights Based Moral Theories to Siting Controversies», *Journal of Risk Research*, 7 (2), ss. 269–275.
- RICE, EUGENE (2003) »Solving Human Rights Conflicts by Dissolving Them: The Failure of the Dissolution Strategy», *Social Theory and Practice*, 29 (4), ss. 539–565.
- ROSS, W.D. (1930) *The Right and the Good*, New York: Oxford University Press.
- SUNDMAN, PER (1996) *Human Rights, Justification, and Christian Ethics*, Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.
- UJI, AZUSA, ASEEM PRAKASH OCH JAEHYUN SONG (2021) »Does the »NIMBY syndrome» Undermine Public Support for Nuclear Power in Japan?», *Energy Policy*, 148, ss. 1–10.
- WILLIAMS, BERNARD (1965) »Ethical Consistency», *Proceedings of the Aristotelian Society, Supplementary Volumes*, 39, ss. 103–138.